

โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ กับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชายแดน: บทสำรวจเบื้องต้นในบริบท พื้นที่ตากและเชียงราย

พิมลพรรณ ไชยนันท์

คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จักรพันธ์ ชัดชุมแสง

สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทความปริทัศน์นี้พยายามสำรวจทบทวนสถานะองค์ความรู้ในปัจจุบันและนำเสนอประเด็นอภิปรายว่าด้วยเรื่อง “ชายแดนศึกษา” โดยเฉพาะในมิติที่เชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนระดับภูมิภาค ผ่านการทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกรณีศึกษาสองพื้นที่ ที่ถูกประกาศจัดตั้งให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ คือ ตากและเชียงราย เป้าประสงค์ของบทความปริทัศน์นี้คือเสนอให้เห็นนัยสำคัญของการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่เน้นมุมมองจากประสบการณ์ของผู้คนในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจศักยภาพ ข้อจำกัด และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในบริบทของการพัฒนาระดับภูมิภาค

คำสำคัญ: เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, เชียงของ, เชียงแสน, แม่สอด, แม่สาย

บทคัดย่อ

ABSTRACT

This article aims to review the current state of knowledge of “border studies” particularly the approach that emphasizes on an intertwine between border situations and regional development, by providing a historical comparative perspective on the two sites of case studies of Special Economic-Development Zones (SEZ) in Tak and Chiang Rai Provinces. The purpose of this review is to illustrate the significance of sociological and anthropological studies which prioritize local people’s points of view, in order to understand capacity, difficulty, and certain dynamic aspects occurring in the contexts of regional development.

keywords: Special Economic-Development Zone, Chiang Khong, Chiang Saen, Mae Sai, Mae Sot

บทนำ

ปัจจุบันหัวข้อชายแดนศึกษาและกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของผู้คนที่อาศัยใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ชายแดน ทั้งในบริบทประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมการเมือง ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง ความสนใจของนักสังคมศาสตร์ในเรื่องดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ที่ขยายตัว กระแสข้ามชาตินิยม (transnationalism) ที่แพร่กระจายไป กระบวนการสื่อสารข้ามชาติ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง กระบวนการเชิงโครงสร้างเหล่านี้ด้านหนึ่งได้ท้าทายนิยามความหมายของสิ่งที่เรียกว่าชาติ เขตแดน และอธิปไตย และในอีกด้านหนึ่งก็ได้นิยามพื้นที่หรือเขตแดนใหม่ๆ ขึ้นมาในนามภูมิภาคนิยมทางเศรษฐกิจ เช่น อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เป็นต้น

กระบวนการปะทะประสาน การต่อรองทางวัฒนธรรมแบบข้ามเขตแดน ข้ามพรมแดน ได้ก่อให้เกิดคำถามชุดใหม่ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชาติกับรัฐสมัยใหม่ โลกาภิวัตน์กับท้องถิ่น ไปจนถึงนิยามความคิดต่อสิ่งที่เรียกว่า “พื้นที่ชายแดน”¹ อันเป็นอาณาบริเวณซึ่งอัตลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองปรากฏตัวอยู่ร่วมกัน ปะทะประสานกัน หรือในบางบริบทก็ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ทั้งนี้เพราะชายแดนคืออาณาบริเวณที่ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองอันแตกต่างกันหลากหลายมาบรรจบกัน ดังนั้นจึงเป็นพื้นที่ของการศึกษากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ที่น่าสนใจยิ่ง (Donnan and Wilson 1999)

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป เส้นพรมแดนรัฐชาติอาจเป็นมรดกตกทอดจากลัทธิอาณานิคม ซึ่งไม่ใส่ใจพรมแดนชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของกลุ่มชนในพื้นที่ที่อยู่กันมาแต่ก่อน จนนำไปสู่การแบ่งแยกกลุ่มสังคมและเครือญาติออกจากกันไปอยู่คนละประเทศ ขณะที่ในบางกรณีก็ได้ผนวกเอากลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาต่างกัน หรือแม้แต่เคยเป็นศัตรูกัน มาอาศัยใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เดียวกันภายใต้การปกครองในระบอบอาณานิคม

¹ ดูเพิ่มเติม งานศึกษาว่าด้วยพื้นที่ชายแดน/พรมแดน โดยเฉพาะในประเด็นเชิงวิธีวิทยา ได้จาก จักรกริช สังขมณี, บรรณาธิการ (2559).

กระบวนการสถาปนาเขตแดนรัฐชาตินับจากยุคอาณานิคม – ไม่มากก็น้อย – กลายมาเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและความมั่นคงในอาณาบริเวณชายแดนในภูมิภาคนี้

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในบริบทของโลกยุคเสรีนิยมใหม่ ชายแดน/เส้นพรมแดนหาใช่ “เส้นแบ่ง” หรือกำแพงขวางกั้นผู้คนต่างรัฐชาติ ทว่าหมายถึง “ทางเดิน” แห่งโอกาสต่างหาก หรือที่ดอนนา ฟลินน์ (Donna K. Flynn) เรียกว่าเป็น “ระเบียงแห่งโอกาส” (corridors of opportunity) (Flynn 1997, 313) ทั้งในบริบทของการพัฒนา การค้า และการลงทุนระดับภูมิภาค ที่มุ่ง “เปิด” ให้ผู้คนในชายแดนมีความหวังและความสามารถที่จะเดินทางติดต่อ รื้อสานสัมพันธ์ระหว่างกัน ฉะนั้น จากบริบทปัจจุบัน ผู้คน กลุ่ม ชุมชนในอาณาบริเวณชายแดนของประเทศไทยและเพื่อนบ้าน นอกจากจะสามารถแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจจากการเดินทาง “ข้ามไปข้ามมา” บ่อยครั้งพวกเขายังได้ฉกฉวยโอกาสจาก “สถานการณ์ชายแดน” ที่ทั้งกำกวมและไม่ชัดเจนแน่นอนจากนโยบายกำกับควบคุมพื้นที่ชายแดนที่รัฐเป็นผู้กำหนด นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามยิ่ง

โครงการเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา-ลาว

ใน พ.ศ. 2558 รัฐบาลไทยได้ประกาศจัดตั้ง “เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ” ระยะที่หนึ่ง (19 มกราคม 2558) และระยะที่สอง (28 มีนาคม 2558) รวมพื้นที่ 2,932 ตารางกิโลเมตร ในเขต 10 จังหวัด ที่มีพื้นที่ติดต่อกับชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ตาก มุกดาหาร สระแก้ว ตราด สงขลา (ระยะที่ 1) และหนองคาย นครราชสีมา เชียงราย นครพนม กาญจนบุรี (ระยะที่ 2) โดยได้ตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) เพื่อดำเนินงานตามนโยบาย ด้วยต้องการกระตุ้นเศรษฐกิจ ทั้งด้านการค้า การลงทุน การจ้างแรงงาน รวมถึงต้องการเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์และพัฒนาความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน และสนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาคตามข้อผูกพันในการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง ตลอดจนการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมขนส่งภายในและภายนอกภูมิภาค เพื่อให้ประเทศไทยเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้อย่างสมบูรณ์

การประกาศจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษและกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ชายแดนของประเทศไทย ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำมาซึ่งการสถาปนา “พื้นที่ยกเว้น” (เป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2559) อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และก่อให้เกิดผลกระทบด้านต่างๆ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบตามมา ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ การออกหรือยกเลิกกฎหมายต่างๆ เพื่อส่งเสริมเขตเศรษฐกิจพิเศษเหล่านั้น การให้สิทธิพิเศษต่างๆ แก่นักลงทุน ไปจนถึงการผ่อนปรนในด้านการค้าชายแดน การขนส่งข้ามแดน ซึ่งดำเนินไปอย่างเข้มข้นควบคู่ไปกับการเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้คน

ในช่วง พ.ศ. 2553-2557 สถานการณ์การค้าบริเวณชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น คิดเป็นอัตราเฉลี่ยร้อยละ 6.6 ต่อปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) กำหนดทิศทางการพัฒนาให้พื้นที่ชายแดนเป็นประตูเศรษฐกิจเชื่อมโยงภูมิภาค รวมถึงตั้งเป้าหมายว่ามูลค่าการค้าชายแดนควรขยายตัวร้อยละ 15 ต่อปี ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงมีเป้าหมายที่จะพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงอย่างมีสมดุล โดยมีแนวทางการพัฒนา คือ จะส่งเสริมการลงทุนและการค้าชายแดน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม และธุรกิจเพื่อสังคม เพื่อดึงดูดนักลงทุนไทยและนักลงทุนในภูมิภาคให้เข้ามาลงทุน นอกจากนี้ รัฐบาลยังเน้นการให้สิทธิประโยชน์ การบริหารจัดการ และการเพิ่มขีดความสามารถของแรงงานไทย และต่างด้าว รวมถึงการให้บริการแบบจุดเดียวเบ็ดเสร็จเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการค้า ตลอดจนการจัดระเบียบพื้นที่ชายแดนและการผ่านแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อวัตถุประสงค์ด้านความมั่นคงไปพร้อมๆ กัน

บทความนี้เป็นการตรวจสอบสถานะองค์ความรู้ในปัจจุบันและนำเสนอประเด็นอภิปรายเรื่อง “ชายแดน” โดยเฉพาะมิติที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน ผ่านกรณีศึกษาเปรียบเทียบเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตากและเชียงราย อันเป็นพื้นที่ชายแดนที่รัฐกำหนดให้เป็นเป้าหมายเชิงภูมิศาสตร์ที่สำคัญตามยุทธศาสตร์การพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2558ก, 2558ข) ในส่วนของจังหวัดตากนั้น สำหรับชายแดนไทย-เมียนมา ด้านแม่สอดถือเป็นด่านส่งออกอันดับหนึ่งของไทย โดยมีมูลค่าการค้าชายแดนสูงประมาณปีละ 60,000 ล้านบาท (ศูนย์ข่าวกระทรวงพาณิชย์

2558) นอกจากนี้ ข้อมูลจากเว็บไซต์ของด่านศุลกากรแม่สอดยังแสดงให้เห็นว่ามูลค่าสินค้า การส่งออกในช่วงปีงบประมาณ 2554-2559 มีอัตราสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในปีงบประมาณ 2558 และปีงบประมาณ 2559 พบว่ามูลค่าสินค้าการส่งออกเพิ่มจาก ประมาณสี่ถึงหกพันล้านบาทต่อเดือน เป็นห้าถึงเจ็ดพันล้านบาทต่อเดือน

“คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตาก” ของส่วนราชการในจังหวัดตากและ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2560) วิเคราะห์ศักยภาพและโอกาสของเขต พัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากไว้ว่าเป็น “ศูนย์เปลี่ยนถ่ายสินค้าระหว่างประเทศ เครือข่าย อุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น” เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนแนวระเบียงเศรษฐกิจ ตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor) ซึ่งเชื่อมโยงกับทางหลวงพิเศษ หมายเลข 2 (แม่สอด-มุกดาหาร) รวมทั้งมีสะพานมิตรภาพไทย-พม่าข้ามแม่น้ำเมยถึงสอง แห่ง ทำให้มีความได้เปรียบในด้านภูมิศาสตร์ เพราะเป็นประตูเชื่อมโยงไปยังย่างกุ้งซึ่งเป็น ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของเมียนมา และเชื่อมต่อไปยังอินเดียและจีนตอนใต้ได้

จากบทวิเคราะห์ในปี 2558 ของศูนย์ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ (Economic Intelligence Center: EIC) ธนาคารไทยพาณิชย์ ระบุว่าแม่สอดเป็นหนึ่งในสามพื้นที่นำร่องที่มีศักยภาพ สูงในการพัฒนาและขับเคลื่อนให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ เนื่องจากมีความพร้อม ในด้านโครงสร้างพื้นฐานมากกว่าพื้นที่อื่น และมีความพร้อมในด้านแรงงาน โดยเฉพาะ แรงงานข้ามชาติจากเมียนมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือที่พร้อมจะเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ที่ใช้แรงงานเป็นหลัก เช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง นอกจากนี้ยังมี บริการด้านคลังสินค้า ศูนย์กระจายสินค้า และโลจิสติกส์รองรับอยู่แล้ว และได้มีการจัดทำ ผังเมืองรวมแม่สอดที่แบ่งพื้นที่เป็นศูนย์เศรษฐกิจ พาณิชยกรรม ศูนย์โลจิสติกส์ และการ ท่องเที่ยว รวมทั้งโครงการขยายเส้นทางตาก-แม่สอดเป็น 4 ช่องทาง และโครงการก่อสร้าง สนามบินนานาชาติแห่งที่ 2 เพื่อรองรับการค้า การคมนาคมขนส่ง และการท่องเที่ยวข้ามแดน ที่จะขยายตัวในอนาคต (โชติกา ชุ่มมี และศรีนรินทร์ เผ่าพงษ์ไพบูลย์ 2558)

นอกจากนี้ เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากยังมีศักยภาพที่จะเชื่อมโยงด้าน การผลิตกับนิคมอุตสาหกรรมเมียวดีที่ตั้งอยู่ห่างออกไปเพียงประมาณสิบกิโลเมตร โดยตั้งอยู่ ในเมืองตลาดชายแดนที่มีความสำคัญมากเป็นอันดับสองของเมียนมารองจากเมืองมูเซ

ซึ่งเป็นตลาดชายแดนที่ติดกับจีน และเป็นหนึ่งในสามนิคมอุตสาหกรรมที่จะไปอยู่ในรัฐกะเหรี่ยง นอกเหนือจากนิคมอุตสาหกรรมพะยาโตนซูและนิคมอุตสาหกรรมพะอัน โดยในพื้นที่ชายแดนฝั่งเมียนมามีแรงงานจำนวนมากที่พร้อมจะเข้ามารองรับการพัฒนาในลักษณะอุตสาหกรรมการผลิตร่วม (co-production) กับนิคมอุตสาหกรรมเมียวดี ทั้งหมดนี้ได้ประกอบกันเป็นปัจจัยส่งเสริมความสามารถในการพัฒนาและขับเคลื่อนให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษคู่ขนาน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในด้านการค้าการลงทุนระหว่างไทยกับเมียนมาในอนาคต

ส่วนเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงรายได้รับการวิเคราะห์ว่าเป็น “ฐานการท่องเที่ยว แหล่งผลิตอาหาร สินค้าเกษตร ศูนย์กลางการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ การขนส่งต่อเนื่องหลายรูปแบบ” พื้นที่นี้มีศักยภาพและโอกาสเนื่องจากอยู่บนแนวระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor) ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับจีนตอนใต้ (มณฑลยูนนาน) ได้ทั้งทางบกและทางน้ำ โดยทางบก ได้แก่ ถนน R3A (ผ่านด่านเชียงของและ สปป.ลาว) และ R3B (ผ่านด่านแม่สายและเมียนมา) สำหรับทางน้ำสามารถใช้เส้นทางโขงผ่านท่าเรือเชียงแสน และสามารถเชื่อมลงมาทางใต้สู่ท่าเรือแหลมฉบังเพื่อส่งสินค้าไปยังภูมิภาคอื่นของโลก ดังนั้น เชียงรายจึงมีศักยภาพในการให้บริการด้านโลจิสติกส์และด้านการท่องเที่ยวโดยเชื่อมโยงกับจีนตอนใต้ รวมทั้งพื้นที่ตอนบนของเมียนมา และ สปป.ลาว ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพและเพิ่มมูลค่าการผลิตของอุตสาหกรรมในพื้นที่ เช่น อุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าเกษตรและอาหาร เครื่องเรือน การแปรรูปไม้ เป็นต้น

พื้นที่อำเภอแม่สายมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปเป็นด่านชายแดนที่สามารถรองรับการค้า การท่องเที่ยว โดยได้มีการเตรียมพื้นที่จัดตั้งโรงแรม ศูนย์การประชุม ร้านค้าปลอดภาษี ศูนย์ขนส่งมวลชน และศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยว ทางด้านอำเภอเชียงแสนได้เปิดเขตการค้าเสรี เขตปลอดภาษีอากร เพื่อเป็นศูนย์กลางการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ ทั้งยังมีการเตรียมพื้นที่จัดตั้งท่าเรือ ศูนย์เปลี่ยนถ่ายและคลังสินค้า พาณิชยกรรม สำนักงานและศุลกากร ส่วนอำเภอเชียงของก็มีกิจกรรมด้านการค้า การท่องเที่ยว ศูนย์ขนส่งต่อเนื่องหลายรูปแบบ ทั้งยังได้เตรียมพื้นที่เพื่อจัดตั้งศูนย์โลจิสติกส์ พาณิชยกรรม สำนักงานการค้าและศุลกากร ในช่วง พ.ศ. 2556-2557 จังหวัดเชียงรายมีอัตราการขยายตัวของมูลค่าการค้าเพิ่มขึ้น

ร้อยละ 10.4 โดยข้อมูลจากการนำเสนอของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2557 แสดงให้เห็นว่า ใน พ.ศ. 2556 ด่านแม่สายมีมูลค่าการค้าชายแดนสูงเป็นอันดับที่ 11 ของประเทศ มีมูลค่าการค้ากว่า 11,276 ล้านบาท และด่านเชียงของมีมูลค่าการค้าชายแดนสูงเป็นอันดับที่ 16 ของประเทศ มีมูลค่าการค้ากว่า 4,477 ล้านบาท

ในส่วนต่อไปของบทความ จะนำเสนอประเด็นจากการสำรวจสถานะองค์ความรู้ว่าด้วย “ชายแดน” โดยเชื่อมโยงกับบริบทการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก *ส่วนแรก* ว่าด้วยนัยสำคัญของมิติเชิงประวัติศาสตร์ในบริบทเฉพาะของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน *ส่วนที่สอง* ว่าด้วยงานศึกษาเกี่ยวกับการค้าและการลงทุนในพื้นที่ชายแดน ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานของโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ และ *ส่วนที่สาม* ว่าด้วยงานศึกษาเชิงวิพากษ์ โดยเฉพาะงานที่ชี้ให้เห็นผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน ก่อนที่จะทำการสรุปโดยจะชี้ให้เห็นความน่าสนใจของการพัฒนาประเด็นศึกษาที่เน้นมิติเชิงประสบการณ์ของผู้คน เพื่อทำความเข้าใจศักยภาพ ข้อจำกัด และกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันเกี่ยวเนื่องกับโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดนได้อย่างรอบด้านมากขึ้น

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน: นัยสำคัญของมิติเชิงประวัติศาสตร์

งานศึกษาของแอนดรูว์ วอล์กเกอร์ (Andrew Walker) ชี้ให้เห็นว่าในพื้นที่โครงการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (หรือพื้นที่อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบนในปัจจุบัน) การค้าชายแดนตั้งแต่ยุคอาณานิคมจนถึงหลังอาณานิคมมีบทบาทเป็นเสมือนกลไกที่เชื่อมเมืองชายแดนเข้ากับเมืองอื่นๆ ผ่านเครือข่ายการค้า การสื่อสาร กลไกระบบราชการ และการเดินทางคมนาคมขนส่งต่างๆ เป็นต้น (Walker 1999) ในแง่นี้ เมืองชายแดน เช่น เชียงของ เชียงแสน แม่สาย-ท่าซำเหล็ก หรือหนองคาย-เวียงจันทน์ ฯลฯ จึงไม่ได้เป็นพื้นที่ชายแดนไกลปืนเที่ยง หรือเป็น “บ้านป่าเมืองเถื่อน” เพราะตั้งอยู่ในบริเวณชายขอบของพรมแดนรัฐชาติที่ตั้งที่มักเข้าใจกัน

ทว่าเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขันช่วงชิงอำนาจการนำระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐ พ่อค้า หรืออำนาจท้องถิ่น ตลอดช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา และยังคงเป็นพื้นที่ที่อำนาจรัฐสมัยใหม่พยายามเข้ามาสถาปนากำกับควบคุมอย่างต่อเนื่อง การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐที่ชายแดนในบริบทประวัติศาสตร์ นอกจากจะช่วยชี้ให้เห็นถึงกระบวนการต่างๆ ที่รัฐใช้ “ชายแดน” เป็นกลไกกำกับควบคุมการเดินทาง เคลื่อนย้ายของผู้คน สินค้า ข้าราชการ และทุนแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นมิติการต่อรองระหว่างผู้คน ชุมชน กลุ่มอำนาจ สถาบันต่างๆ ที่อาณาบริเวณชายแดนได้อย่างน่าสนใจ

การให้ความสำคัญกับมิติประวัติศาสตร์พื้นที่ชายแดนจะช่วยให้ในการพิจารณา “อาณาบริเวณชายแดน” ในฐานะระบบสังคมวัฒนธรรมที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอำนาจการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตามแต่ละบริบท แม้ว่า “ชายแดน” จะกลายเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขและกระบวนการต่างๆ ที่เป็นเสมือนกลไกกำกับควบคุมการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดเส้นเขตแดนซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องเขตแดนระหว่างรัฐชาติ การอพยพข้ามพรมแดน การค้าชายแดน ฯลฯ ทว่าการปรับตัว ต่อรอง หรือการใช้ชีวิตของผู้คนในแต่ละอาณาบริเวณชายแดนภายใต้เงื่อนไขที่มีการกำกับควบคุมเชิงโครงสร้างเช่นนี้ก็มิมีรูปแบบที่หลากหลาย ดังที่ออสการ์ มาร์ติเนซ (Oscar Martinez) นักมานุษยวิทยาชายแดนศึกษา เสนอว่า ในอาณาบริเวณชายแดนที่ผู้คนในสองฟากฝั่งมีประวัติศาสตร์และลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม เส้นเขตแดนไม่ได้ทำหน้าที่ปิดกั้น หากแต่เป็นเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่ผลักดันให้ผู้คนในพื้นที่ชายแดนนั้นๆ พัฒนาสำนึกเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมร่วมกัน กระทั่งกลายเป็นชุมชนที่ผู้คนมีประสบการณ์เกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนร่วมกัน (Martinez 1994)

ภายใต้กรอบภูมิศาสตร์การเมืองของรัฐชาติสมัยใหม่ ความแตกต่างในนโยบายระดับชาติ ทั้งในด้านการเงินการคลัง การพัฒนาเศรษฐกิจ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พื้นที่ชายแดนกลายเป็น “ทำเลทอง” ทางด้านการค้า การแลกเปลี่ยน และการท่องเที่ยว ที่โดยทั่วไปมักจะพัวพันไปกับกลไกการแลกเปลี่ยนนอกระบบ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการปรับตัวทางเศรษฐกิจและการดำรงชีพของผู้คนที่ชายแดน กิจกรรมทางสังคม-เศรษฐกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการค้าชายแดน การแลกเปลี่ยน รวมทั้งการท่องเที่ยว คือ

ส่วนสำคัญและเป็นรากฐานของ “เศรษฐกิจชายแดน” (border economy) ที่ผู้คนชายแดนร่วมกันประกอบสร้างและเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ร่วมในอาณาบริเวณชายแดน

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในความหมายทั่วไป หมายถึง การกำหนดให้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์เฉพาะแห่งสามารถบริหารจัดการด้วยกฎหมายการค้าการลงทุนที่เอื้อประโยชน์ให้กับนักลงทุนมากกว่ากฎหมายที่บังคับใช้ภายในรัฐ (Ishida 2009) ตลอดจนมีการยกเว้นข้อจำกัดต่างๆ ที่ไม่เอื้อต่อบรรยากาศการค้าและการลงทุน เช่น การจัดสรรแปลงที่ดินหรือโรงงานในราคาถูกเพื่อดึงดูดการลงทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค การสร้างคลังเก็บและกระจายสินค้า การมีระบบศุลกากรที่ลดความซับซ้อนและให้บริการเบ็ดเสร็จในจุดเดียว ตลอดจนการสร้างแรงจูงใจด้านภาษีให้กับนักลงทุน เป็นต้น (Aggarwal 2006) เขตเศรษฐกิจพิเศษจึงมักได้รับการพิจารณาให้เป็นเครื่องมือสำคัญของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในประเทศต่างๆ

ในการศึกษาทำความเข้าใจการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน เราจะเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อพิจารณานโยบายดังกล่าวภายใต้กรอบคิดสำคัญ 2 ประการ *ประการแรก* ได้แก่ การรวมตัวกันในระดับอนุภูมิภาค และ *ประการที่สอง* ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชายแดน การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของไทยมีความเกี่ยวข้องกับข้ออย่างไร้ขีดจำกัด การรวมตัวกันในระดับอนุภูมิภาคที่เรียกว่า “กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง” (Greater Mekong Sub-Region: GMS) ที่ได้รับการผลักดันโดยธนาคารเพื่อพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 โดยมีสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีน ซึ่งมีเป้าหมายหลักร่วมกันคือต้องการสร้างเงื่อนไขเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางการเมืองในอนุภูมิภาค นี่คือนโยบายขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าและการลงทุนอย่างเสรีในห้วงกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา

กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงได้ผนวกรวมอนุภาคนี้อเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก โดยประเทศสมาชิกพยายามแก้ไขกฎเกณฑ์ที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าชายแดน รวมทั้งพยายามส่งเสริมการค้าการลงทุนและพัฒนาเครือข่ายการผลิต

ข้ามแดนดังเห็นได้จากการนำเสนอแนวทางพัฒนา “ระเบียงเศรษฐกิจ” ในการประชุมรัฐมนตรีเพื่อวางกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง พ.ศ. 2541 ซึ่งส่งผลให้เกิดโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิก ตัวอย่างเช่น ประเทศไทยและเมียนมาต่างมีส่วนร่วมในแผนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกอย่างเข้มข้น โดยประเทศไทยได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มุ่งเชื่อมต่อพรมแดนระหว่างสองประเทศหลายโครงการ ทั้งการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-เมียนมา การขยายและปรับปรุงถนนภายในประเทศหลายเส้นทาง เพื่อให้การคมนาคมขนส่งสะดวกรวดเร็วและปลอดภัยมากขึ้น และการให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคและการเงินในการก่อสร้างถนนในพื้นที่ชายแดนฝั่งเมียนมา รวมทั้งยังมีการปรับขั้นตอนทางศุลกากรและการตรวจคนเข้าเมืองให้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในส่วนของเมียนมา ภายหลังจากการเปิดประเทศและเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย รัฐบาลเมียนมาได้ยกเลิกข้อจำกัดทางเศรษฐกิจหลายประการที่ออกมากในยุครัฐบาลทหาร ทั้งยกเลิกการควบคุมการนำเข้าที่เข้มงวดและทำให้การขออนุญาตนำเข้าสินค้าทำได้ง่ายขึ้น การพัฒนาระบบดำเนินงานของด่านข้ามแดน การยกเลิกระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินเมียนมาที่ไม่สอดคล้องกับอัตราแลกเปลี่ยนของตลาด ตลอดจนการออกกฎหมายส่งเสริมการลงทุนใหม่ๆ เป็นต้น

การรวมตัวกันในระดับอนุภูมิภาคส่งผลให้พื้นที่ชายแดนหลายแห่งกลับมามีบทบาทสำคัญ และกลายมาเป็นศูนย์กลางการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวชายแดน/ข้ามแดน เมืองที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพที่จะผลักดันให้เศรษฐกิจประเทศเติบโต สำหรับประเทศไทย พื้นที่ชายแดนมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมต่อข้ามพรมแดน การขยายและดึงดูดการลงทุนทางธุรกิจ และการสร้างเครือข่ายการผลิตเพื่อการส่งออก เพราะประเทศเพื่อนบ้านของไทยเป็นตลาดใหม่ที่เพิ่งเปิดเสรีทางเศรษฐกิจได้ไม่นาน ยังขาดความพร้อมในเชิงการแข่งขันทางธุรกิจ และต้องการทรัพยากรที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจากเว็บไซต์ของด่านศุลกากรแม่สอดว่า มูลค่าการส่งออกสินค้าโดยรวมจากด่านแม่สอดไปเมียนมาเติบโตขึ้นหลายเท่าตัว จาก 10,000-20,000 ล้านบาทต่อปี ก่อน พ.ศ. 2554 มาเป็นเกือบ 80,000 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2559 เป็นต้น

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน: การค้าและการลงทุน

การค้าชายแดน/ข้ามแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในปัจจุบัน มีแนวโน้มจะเติบโตอย่างต่อเนื่อง สำหรับด้านการค้าและการติดต่อระหว่างชายแดนที่เป็นช่องทางหลักในการส่งออกและนำเข้าสินค้าบริเวณชายแดนภาคเหนือของประเทศไทย มีด่านที่สำคัญอยู่ 4 แห่ง คือ 1) ด่านแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งเป็นด่านที่มีมูลค่าการส่งออกเกิน 30,000 ล้านบาทต่อปี 2) ด่านแม่สาย 3) ด่านเชียงแสน และ 4) ด่านเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยใน พ.ศ. 2555 ด่านที่ 2-4 มีมูลค่าการค้ารวมเท่ากับ 9,558.86 ล้านบาท 7,367 ล้านบาท และ 4,806.02 ล้านบาท ตามลำดับ (กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ 2556 อังนิน สุเทพ นิ้มสาย และคณะ 2558)

แม้ดูเหมือนว่ารัฐบาลไทยจะมีความตื่นตัวกับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนค่อนข้างสูง แต่ก็ยังไม่อาจดำเนินการตามกรอบข้อตกลงต่างๆ ตามแผนงาน รัฐบาลจึงมีความจำเป็นต้องดำเนินนโยบายผลักดันให้เกิดผลกระทบทางบวกอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การกำหนดเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษหรือนิคมอุตสาหกรรมเพิ่มเติม นอกจากจะช่วยดึงดูดปัจจัยการผลิตและช่วยลดความแออัดในพื้นที่เดิม ยังจะแสดงให้เห็นว่ารัฐได้พยายามกระจายความเจริญไปยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อลดช่องว่างในการพัฒนา การกำหนดเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพิ่มเติมจะก่อให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งโครงสร้างพื้นฐานที่จะให้ผลดีในระยะยาวและโครงสร้างพื้นฐานด้านการอำนวยความสะดวกทางการค้าซึ่งจะเห็นผลดีในระยะสั้น โครงการพัฒนาดังกล่าวจะนำไปสู่การเชื่อมโยงทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญให้เศรษฐกิจขยายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากรัฐลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้ดีขึ้นเมื่อเทียบกับประเทศอื่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ยังคงอยู่ในประเทศเป็นส่วนใหญ่

รายงานการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาจำนวนหนึ่ง คาดการณ์ว่าการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การรวมตัวกันในระดับอนุภูมิภาค และการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษต่างๆ จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านระบบการคมนาคมขนส่ง เช่น จากการวิเคราะห์ตัวอย่างจำลองพบว่า การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคมขนส่งและการอำนวยความสะดวกทางการค้าของทุกประเทศในกลุ่มอาเซียน จะเป็นกลไกสำคัญให้เศรษฐกิจขยายตัว และ

ส่งผลกระทบต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามพื้นที่แนวระเปียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (รุธิร์ พนมยงค์ และคณะ 2552) การพัฒนาท่าเรือน้ำลึกทวายจะเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับการขนส่งสินค้าระหว่างซีกโลกตะวันตกกับซีกโลกตะวันออก และยังเป็นฐานที่ดีสำหรับพัฒนานิคมอุตสาหกรรมเพื่อเชื่อมโยงกับฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมที่มีอยู่แล้วในไทย ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบังและนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด (บุญทรัพย์ พานิชการ และคณะ 2556)

สุเทพ นิมสสาย และคณะ (2549) ทำการศึกษาวិเคราะห์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาการค้าและการลงทุนของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง พบว่าการค้าและการลงทุนของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีอิทธิพลและแรงจูงใจเชิงบวกต่อรายได้ของประเทศคู่ค้า และมีผลกระทบในทางตรงกันข้ามต่อระดับอัตราแลกเปลี่ยนผลการวิเคราะห์ยังแสดงให้เห็นว่า ในระยะยาวกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจะสามารถเพิ่มขีดความสามารถ และเพิ่มระดับการพัฒนาการค้าและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (foreign direct investment: FDI) โดยการปรับและพัฒนาระบบการจัดการเศรษฐกิจมหภาค พัฒนาระบบการค้าและการลงทุนโดยเสรี รวมถึงการพัฒนาการส่งออก นอกจากนี้งานศึกษาดังกล่าวยังเสนอว่า กลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงควรจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในด้านความแตกต่างและข้อจำกัดของปัจจัยต่างๆ ของประเทศสมาชิก อาทิ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ระบบและกลไกการพัฒนาภาคเอกชน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐของแต่ละประเทศสมาชิก เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุน อันจะก่อให้เกิดระบบการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือและการพัฒนาการค้าและการลงทุนเชิงพลวัตอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลควรให้ความสำคัญและความร่วมมือในการพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายและเขตการพัฒนาหรือเขตเศรษฐกิจพิเศษ

งานศึกษาสังเคราะห์เรื่องผลกระทบจากการจัดการโครงสร้างพื้นฐานด้านโลจิสติกส์และการปรับรูปแบบใช้อุปทานที่เกิดกับประเทศไทยภายใต้บริบทประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของรุธิร์ พนมยงค์ และคณะ (2556) พบว่าผลกระทบส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ที่มีอุตสาหกรรมตั้งอยู่ก่อนแล้ว แต่ความเจริญก็จะขยายตัวเข้าไปถึงจังหวัดอื่นๆ มากขึ้นด้วยเนื่องจากมีการ

ของเชียงรายและตากมีอัตราการเติบโตที่ลดลง และแต่ละจังหวัดได้ปรับตัวไปเติบโตในอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่แตกต่างกันตามศักยภาพของพื้นที่ กล่าวคือ ในกรณีจังหวัดเชียงรายพบว่าหลังจากเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน อัตราการเติบโตในภาคการท่องเที่ยว โลจิสติกส์ และเศรษฐกิจภาคอื่นๆ โดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเกินร้อยละ 5 เช่นเดียวกับอัตราการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ส่วนในกรณีจังหวัดตากพบว่าหลังจากเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนตากได้ปรับฐานเศรษฐกิจของตนไปสู่ภาคอสังหาริมทรัพย์เป็นหลัก ซึ่งเติบโตเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 8 ขณะเดียวกันภาคอุตสาหกรรมและภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ก็มีอัตราเติบโตเพิ่มขึ้นร้อยละ 5 ในขณะที่อัตราการเติบโตของภาคท่องเที่ยวโดยเฉลี่ยลดลงกว่าร้อยละ 5

อย่างไรก็ตาม ยังมีงานวิจัยอีกจำนวนไม่น้อยที่ศึกษาสองพื้นที่ดังกล่าวในเรื่องผลจากนโยบายภาครัฐที่มีต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ แรงงานข้ามชาติ รวมทั้งผลกระทบของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านโลจิสติกส์ที่ส่งผลต่อการค้าชายแดนและการปรับตัวของชุมชนและสังคมเมืองชายแดน โดยงานวิจัยกลุ่มนี้ได้นำเสนอข้อค้นพบที่แตกต่างออกไปดังจะเห็นได้จากงานของเดชา ตั้งสีฟ้า และคณะ (Decha Tangseefa et al. 2016) ซึ่งทำการศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษอำเภอแม่สอด และแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงใกล้ชิดระหว่างประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนกับประเทศไทยผ่านกรณีศึกษาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตาก กล่าวคือ การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากเกิดขึ้นมาบนฐานคิดที่จะสร้างความเชื่อมโยงภาคพื้นดินระหว่างประเทศไทยกับเพื่อนบ้านอาเซียน โดยอาศัยพื้นที่เศรษฐกิจชายแดน อย่างไรก็ตาม ในกรณีของแม่สอด พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษที่ประกาศออกมานั้น ซ้อนทับกับพื้นที่ทางสังคมซึ่งคณะผู้วิจัยเรียกว่า “ตาข่ายของการทำให้เป็นชายขอบ” ที่ประกอบสร้างขึ้นมาจากประวัติศาสตร์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ในอาณาบริเวณชายแดนซึ่งนำไปสู่การเป็นพื้นที่เขตกักกันตามแนวชายแดนไทย-เมียนมา

จากการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาเพื่อทำความเข้าใจชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนดังกล่าว เดชา ตั้งสีฟ้า และคณะ (Decha Tangseefa et al. 2016) ได้นำเสนอประเด็นอภิปรายว่าด้วยความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่าง “ความเป็นอื่น” แรงงานไร้ฝีมือหรือแรงงานทักษะต่ำ และใบอนุญาตทำงาน (work permit) โดยชี้ให้เห็นว่าเนื่องจากถูกควบคุมโดยเขตกักกัน แรงงานข้ามชาติในพื้นที่ดังกล่าวจึงต้องเผชิญกับความไม่

แน่นอนในชีวิตอย่างต่อเนื่อง โดยงานวิจัยได้เสนอแนวทางแก้ไขดังนี้ *ประการแรก* ประเทศไทยจะต้องพัฒนาระบบที่เป็นธรรมและมีประสิทธิภาพเพื่อการออกใบอนุญาตทำงาน ตลอดจนร่วมปลูกจิตสำนึกในการปฏิบัติต่อคนขายขบด้วยความอดทนและห่วงใย และ *ประการที่สอง* รัฐบาลของทั้งสองฝั่งชายแดนต้องให้ความร่วมมือในการพัฒนาทักษะแก่กลุ่มแรงงานข้ามชาติ

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน: ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ที่ผ่านมา งานศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในเชิงโครงสร้างมหภาค โดยสนใจบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าชายแดน รวมถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมการค้าชายแดน งานของโสภารัตน์ จารุสมบัติ (โสภารัตน์ จารุสมบัติ และ กรกช ศิริโชค 2547; โสภารัตน์ จารุสมบัติ และคณะ 2548) ที่ทำการสำรวจสถานการณ์ความรู้เกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน 4 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา มาเลเซีย เมียนมา และลาว ตั้งแต่ พ.ศ. 2536 จนถึงปลายทศวรรษ 2540 พบว่างานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชายแดนไทยและประเทศเพื่อนบ้านมีการพัฒนาและสะท้อนแนวคิดย่อยๆ จากหลากหลายสาขาวิชา โดยส่วนใหญ่งานเหล่านี้มักเป็นการวิเคราะห์ปัญหาในบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ทำให้มีจุดเน้นต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ กล่าวคือ สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทย-เมียนมา มักมีจุดเน้นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว การค้าชายแดน และปัญหาแรงงานข้ามชาติหลังจากเมียนมาปรับนโยบายหันมาสนับสนุนความร่วมมือทางการค้าการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น ขณะที่งานศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทย-ลาว ส่วนใหญ่จะเน้นในประเด็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการวิพากษ์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลำน้ำโขง เช่น งานของ ยศ สันตสมบัติ (2551) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการท่องเที่ยวส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ที่ดิน และการตัดสินใจทางด้านเกษตรกรรม ทำให้เกิดกระบวนการกลายเป็นสินค้าของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ในส่วนของงานที่ศึกษาเกี่ยวกับอุปสรรคการค้าชายแดน พบว่าปัญหาสำคัญ ได้แก่ การบริหารจัดการการค้าชายแดน ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐ ตลอดจนการที่ผู้ประกอบการในพื้นที่ยังขาดการรับรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับข้อตกลงการค้าเสรีระหว่างประเทศ (นิสิต พันธมิตร 2550) หรือในกรณีการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกนั้น งานศึกษาในประเด็นโลจิสติกส์การค้าชายแดนและการค้าผ่านแดนพบว่า นอกจากการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานยังไม่สมบูรณ์ ทั้งในแง่เส้นทางขนส่งและในแง่กฎหมายความร่วมมือระหว่างประเทศแล้ว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจในภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ผู้ประกอบการขาดโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข่าวสารในพื้นที่และภูมิภาคหน่วยงานต่างๆ ยังขาดความพร้อมด้านบุคลากรที่จะรองรับการพัฒนาในด้านต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้นคือยังขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้เกิดการแข่งขันกันเอง (ปุ่น เทียงบุญธรรม 2550)

นอกเหนือจากงานศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพและข้อจำกัดของการจัดการโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนแล้ว ยังมีงานศึกษาที่วิพากษ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศที่มีชายแดนเชื่อมต่อกัน ดังที่งานวิจัยของยศ สันตสมบัติ (2551) ชี้ให้เห็นว่า ผู้ได้รับประโยชน์จากแนวคิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจคือจีน ในขณะที่ลาวและเมียนมาเป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบและตลาดรองรับสินค้า อำนาจการต่อรองทางการค้าและคมนาคมไม่เท่าเทียมกัน ลาวกลายเป็นเพียงทางผ่านของจีนไปสู่อื่นๆ และยังเปิดโอกาสให้จีน ไทย และเวียดนาม ใช้สายสัมพันธ์กับชนชั้นนำในลาวเพื่อจัดทำโครงการลงทุนต่างๆ ในขณะที่ชาวบ้านต้องสูญเสียสิทธิการใช้ที่ดินทำกินให้กับนักลงทุนต่างชาติ แนวคิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจได้เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนเข้ามาแทรกแซงและกำกับดูแลกิจกรรมด้านการค้าและการลงทุนในอาณาบริเวณชายแดนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้กรอบนโยบายการปฏิรูปทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ยังมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม

สรุป

จากการสำรวจงานศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน พบว่าส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษาในระดับมหภาคและในเชิงโครงสร้างระบบ ด้วยเหตุนี้จึงยังมีช่องว่างความรู้ให้ศึกษาในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เน้นมิติเชิงประสบการณ์ของผู้คน การเคลื่อนที่โยกย้ายข้ามแดน อันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่หลากหลาย รวมถึงการปรับตัวเปลี่ยนแปลง และตอบสนองต่อบริบทของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน

ภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ซึ่งถูกกำหนดโดยอภิมหาโครงการพัฒนาของรัฐอย่างการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน ให้ความสำคัญไปยังมิติประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับท้องถิ่น ต้องพิจารณาอาณาบริเวณชายแดนและเมืองชายแดนที่กำลังถูกเร่งรัดพัฒนาขึ้นมาในบริบทดังกล่าวนี้ ว่าก่อเกิดขึ้นมาจากการปะทะประสานกันระหว่างอำนาจรัฐชาติที่ต่างมีประวัติศาสตร์และความเฉพาะเจาะจงตามแต่ละพื้นที่ อันนำไปสู่สถานการณ์และประสบการณ์ของผู้คนในอาณาบริเวณชายแดนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดตากและเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่การพัฒนาชายแดนที่มีความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ ของไทย ดังที่ได้นำเสนอและอภิปรายข้อมูลเปรียบเทียบในส่วนก่อนหน้านี้

ปฏิเสธไม่ได้ว่า ในแง่หนึ่งโครงการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนได้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางสังคมมาสู่ชายแดนของประเทศต่างๆ ในอาเซียนอย่างมีนัยสำคัญ อย่างน้อยก็ส่งผลให้เกิด “ความหมายใหม่” ของชายแดนในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งการพัฒนา พื้นที่แห่งโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ๆ พื้นที่แห่งความหวัง พื้นที่แห่งการบริโภคที่ปรากฏขึ้นมาและจับต้องได้ การสำรวจสถานะองค์ความรู้ในบทความนี้แสดงให้เห็นว่าภายใต้โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดน การเคลื่อนย้ายข้ามแดนของผู้คนสินค้า ข่าวสาร ในบริบทของการพัฒนาในประเทศไทยและเพื่อนบ้านอาเซียนดังกล่าวนี้ ล้วนเกี่ยวข้องกับพัวพันอย่างสลับซับซ้อนกับนโยบายและแผนงานต่างๆ ที่ดำเนินไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งมุ่งเปลี่ยนพื้นที่ชายแดนให้กลายเป็น “ตลาด” หรือพื้นที่แห่งการบริโภค

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ในบริบทของการพัฒนาระดับภูมิภาค การลงทุนด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การค้า การแลกเปลี่ยน การเดินทาง/เคลื่อนย้ายข้ามแดน รวมถึงการท่องเที่ยว ชายแดน คือกระบวนการสำคัญและเป็นรากฐานของ “เศรษฐกิจชายแดน” ดังนั้นจึงถือเป็น เรื่องสำคัญยิ่งยวดที่จะต้องพิจารณาและศึกษาประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับกิจกรรมเหล่านี้ในพื้นที่ ชายแดนและที่ข้ามแดนไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ภายใต้บริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและ การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประเทศไทย การศึกษาวิจัยปรากฏการณ์การเคลื่อนย้าย ข้ามแดนของผู้คน สินค้า ข่าวดสาร ในพื้นที่โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของ ประเทศไทยในมิติประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม นอกจากจะช่วยสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับกระบวนการต่างๆ ที่รัฐใช้พื้นที่ชายแดนเป็นกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจและการกำกับ ควบคุมการเดินทางเคลื่อนย้ายของผู้คน สินค้า ข่าวดสาร และทุน ยังช่วยชี้ให้เห็นพลวัต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับรัฐ ผ่านประสบการณ์ในการปรับตัว กระบวนการโต้ตอบของผู้คน ชุมชน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในอาณาบริเวณชายแดนไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ได้อย่างน่าสนใจ

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- จักรกริช สังขมณี. บรรณาธิการ. 2559. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* 35(1) มกราคม-มิถุนายน.
- เฉลิมชัย คำแสน และ ศุภนิดา เรื่องศิริ. 2550. “พฤติกรรมกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชุกกลีน อุณวิจิตร, สมเดช มุงเมือง, เนรมิต จิตรรักษา, และ เสริฐ ไชยานันดา. 2549. “ศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยวขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- दनุพล อริยสัจจากร และ สมประวีณ มั่นประเสริฐ. 2557. “การศึกษาผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศจากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ AEC.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดำรง สีนานุรักษ์, วราภรณ์ ปัญญาวดี, ศิริพร กิรติการกุล, และ จักรี สุจริตรธรรม. 2551. “การสังเคราะห์โอกาสการทำธุรกิจโคนมและความสามารถในการแข่งขันของไทยกับประเทศในกลุ่มน้ำโขง (GMS).” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นินิต พันธมิตร. 2550. “โครงการผลกระทบของการค้าชายแดนภาคเหนือจากข้อตกลงจัดตั้งเขตการค้าเสรี (Free Trade Area).” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญทรัพย์ พานิชการ, ศิริชัย ตันรัตนวงศ์, ดำรงศักดิ์ วัชรเวชศฤงคาร, อธิศานต์ วยุภาพ, ดุษฎี สติรเศรษฐทวี, ปรีดา พิทยาพันธ์, มนต์ชัย พินิจจิตรสมุท, ภูพงษ์ พงษ์เจริญ, และ เพ็ญญา บุญเรือง. 2556. “การศึกษาผลกระทบด้านการค้าและโลจิสติกส์จากการดำเนินการของท่าเรือหลายประเทศสหภาพพม่า.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุษบา สิทธิการ, สิริวัฒนา ใจมา, และ จันทอน คำแสน. 2549. “ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประภาพร พนมไพบ, วาสนา ทิพย์ศรี, และ ราเชนทร์ ชูศรี. 2550. “การศึกษาทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีต่อการต้อนรับของชาวเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประภาพรธณ ไชยานนท์ และ ชไมพร พุ่งเฟื่อง. 2550. “ผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพทางเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประเสริฐ แรงกล้า และ สิริไพลิน สิงห์อินทร์. 2559. “การกลับพม่าและการดำรงชีพในสภาวะหลังการพลัดถิ่น: กรณีศึกษาพ่อค้ารายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2559. *ทุนนิยมคาสีโน: เขตเศรษฐกิจพิเศษจีนกับการสร้างชายแดนเสรีนิยมใหม่ในลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปุ่น เทียงบูรณธรรม. 2550. “การศึกษาเบื้องต้นเพื่อเตรียมรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก-ตะวันออก กรณีโลจิสติกส์ด้านการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดน.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พิมพ์ ตรีสอน, วรนนท์ ลีลาเวทพงษ์, วิทยา กระจายศรี, และ ชัยวัฒน์ ทองอินทร์. 2550. “ประสิทธิภาพของระบบขนส่งมวลชนทางบกจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ยศ สันตสมบัติ. 2551. *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ยศ สันตสมบัติ, ชูศักดิ์ วิทยาภัก, และ ร่มเย็น โกไศยกานนท์. 2553. “การท่องเที่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ: แนวคิดสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจกับปัญหาการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนบน.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รังสิต เกาแก้ว, ศุภิกา สุภารัตน์, และ ณ์ฐรگانต์ คำใจวุฒิ. 2550. “การศึกษาผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่าจังหวัดเชียงราย กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับจังหวัดเชียงรายกับนครคุนหมิง.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รุธิร์ พนมยงค์, อภิชาติ โสภาแดง, นุจรี สุพัฒน์, โกสุมภ์ สายจันทร์, คมกฤต เล็กสกุล, วรวิศว์ วีระเชนทร์, ปุ่น เทียงบูรณธรรม, และ ชูศรี เที้ยศิริเพชร. 2552. “การศึกษา

ระบบโลจิสติกส์ของการค้าไทย-จีนเพื่อรองรับข้อตกลงการค้าเสรีอาเซียน-จีน: กรณีศึกษาการค้าชายแดนและการค้าผ่านแดน.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รุธิร์ พนมยงค์, อภิชาติ โสภากแดง, ณรงค์ บ่อมหลักทอง, ปุ่น เทียงบูรณธรรม, กฤษณ์ ปัทมะโรจน์, และ ศุภกร ลี้มคุณธรรมโม. 2556. “การสังเคราะห์ผลกระทบต่อประเทศไทยจากการจัดการโครงสร้างพื้นฐานด้านโลจิสติกส์ และการปรับรูปแบบโซ่อุปทานภายใต้บริบทประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิชร นันตะยานา, รณิดา ปิงเมือง, วัลทนา ภูมา, ไพรัช โรงสะอาด, และ บรรเจิด ภูสมศรี. 2549. “แนวทางในการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวคู่กับเมืองอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิรุณศิริ ไจมา และ อัครเรศ รักสุริยา. 2550. “ศักยภาพ บทบาท และความต้องการของภาคธุรกิจในจังหวัดเชียงรายในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยวของจังหวัด.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศรีสมร คุณากรบดีรินทร์, มาลี หมวกกุล, วาสนา เสภา, และ สุมาลี สีห์ประเสริฐ. 2549. “ศักยภาพและความพร้อมของร้านอาหารพื้นเมืองสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศศิธร รุ่งกิจเลิศสกุล และ เนตรดาว วุฒิอิน. 2550. “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสปาจากน้ำแร่ธรรมชาติในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุขุม เฉลยทรัพย์, จิระวัฒน์ อนุวิชชานนท์, ปณิศา มีจินดา, และ สุพาดา สิริกุตตา. 2556. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวตามเส้นทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขงตอนบน: กรณีศึกษาประเทศไทย (เชียงราย/เชียงใหม่) สาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า (เชียงใหม่) สาธารณรัฐประชาชนจีน (เชียงรุ่ง) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (เชียงทอง หลวงพระบาง).” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุจิตราภา พันธวิไล และ วีรเทพ ชนไมตรี. 2550. “ศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุเทพ นิมสวาย, มันทนา สามารถ, และ สุเมธ แก่นมณี. 2549. “การศึกษาและวิเคราะห์การ
สร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาการค้าและการลงทุนของกลุ่มประเทศใน
ภูมิภาคลุ่มน้ำโขง.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุเทพ นิมสวาย, เริงชัย ดันสุชาติ, และ อารี วิบูลย์พงศ์. 2558. “ผลกระทบและการปรับตัวของ
ชุมชนและสังคมเมืองชายแดนในเขตภาคเหนือตอนนโยบายประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน:
กรณีศึกษาเมืองชายแดนจังหวัดเชียงรายและจังหวัดตาก.” กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุพรรณิการ์ ขวัญเมือง และ เบญจวรรณ โมกมล. 2550. “ศักยภาพและความพร้อมของการ
ท่องเที่ยวเชิงสปา จังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โสภารัตน์ จารุสมบัติ และ กรกช ศิริโชค. 2548. “การศึกษาสถานภาพความรู้เกี่ยวกับอาณา
บริเวณชายแดนของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน: ระยะที่ 1 บรรณนิทัศน์.”
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โสภารัตน์ จารุสมบัติ, กาญจนภรณ์ จิตต์สง่า, และ พัชราภา ดันตราจิน. 2550. “การศึกษา
สถานภาพความรู้เกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน:
ระยะที่ 2.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อารีรัตน์ โกสิทธิ์ และ ตามร คำไตรย์. 2549. “ปัญหาและมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการ
จัดการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย.” กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Aggarwal, Aradhna. 2006. “Special Economic Zones: Revisiting the policy debate.”
Economic and Political Weekly 41(43/44): 4533-4536.

Decha Tangseefa, Charlie Thame, and Pinitbhabd Paribatra. 2016. “Mae Sot SEZ:
Capitalizing space, depleting the margin(al)?” Bangkok: Thailand Research
Fund.

Donnan, Hastings, and Thomas M. Wilson. 1999. *Borders: Frontiers of identity, nation,
and state*. Bloomsbury Academic.

Flynn, Donna K. 1997. “‘We Are the Border’: Identity, exchange, and the state along
the Bénin-Nigerian border.” *American Ethnologist* 24(2): 311-330.

- Harvey, David. 2006. *Space of Global Capitalism*. London: Verso.
- Harvey, David. 2007. *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Ishida, Masami. 2009. "Special Economic Zones and Economic Corridors." ERIA discussion Paper 2009-16. Development Studies Center, Institute of Developing Economics, Japan.
- Martinez, Oscar. 1994. *Border People: Life and society in the U.S.-Mexico borderlands*. University of Arizona Press.
- Ong, Aihwa. 1999. *Flexible Citizenship: The cultural logic of transnationality*. Durham and London: Duke University Press.
- Sassen, Saskia. 2006. *A Sociology of Globalization*. W. W. Norton & Company.
- Urry, John. 2000. *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the twenty-first century*. New York: Routledge.
- Walker, Andrew. 1999. *The Legend of the Golden Boat: Regulation, trade, and traders in the borderlands of Laos, China, Thailand, and Burma*. Richmond: Curzon.

เอกสารออนไลน์

- โชติกา ชุ่มมี และ ศรีนรินทร์ เผ่าพงษ์ไพบูลย์. 2558. "เขตเศรษฐกิจพิเศษ ... Roadmap ประเทศ และโอกาสทองที่ต้องจับตาจริงหรือ?" *เว็บไซต์ศูนย์ข้อมูลด้านเศรษฐกิจธนาคารไทยพาณิชย์*, 21 มกราคม. <https://www.scbeic.com/th/detail/product/1166>. สืบค้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2560.
- ศูนย์ข่าวกระทรวงพาณิชย์. 2558. "พาณิชย์ลงพื้นที่แม่สอด ดันเป้าหมายการค้าชายแดน 1.5 ล้านล้านบาท." *กระทรวงพาณิชย์*, 12 ตุลาคม. <http://www.moc.go.th/index.php/moc-news/2015-10-19-04-33-08/item/moc-266.html>. สืบค้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2560

ส่วนราชการในจังหวัดตาก และ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. 2560. “คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตาก” *เว็บไซต์เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตาก*. <http://www.taksez.com/th/file/download-C26/>. สืบค้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2560.

คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. 2558ก. “ประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ฉบับที่ 1/2558 เรื่อง กำหนดพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ลงวันที่ 19 มกราคม 2558.” http://www.nesdb.go.th/article_attach/s2-1.pdf.

คณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. 2558ข. “ประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ฉบับที่ 2/2558 เรื่อง กำหนดพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ 2 ลงวันที่ 24 เมษายน 2558.” http://www.nesdb.go.th/article_attach/s2-2.pdf.